

Hans Anten

Weer niet. Simon Vestdijk, Amy van Marken en de Nobelprijs voor Literatuur*

In 1950, wanneer Simon Vestdijk door de voorzitter van PEN Nederland Victor van Vriesland voor het eerst wordt genomineerd voor de meest prestigieuze literaire prijs, de Nobelprijs voor Literatuur, is hij voor velen de grootste schrijver van Nederland. Zijn renommee in Nederland als auteur van een imposant en gevarieerd oeuvre van poëzie en proza is indrukwekkend en zijn gezag als criticus en essayist is zeer groot.¹ Voor de leden van de Zweedse Academie zal Vestdijk evenwel een onbekende zijn geweest. Het is dan ook te begrijpen dat het Nobelcomité een externe deskundige verzocht een advies op te stellen. Die deskundige was dr. Martha Muusses, in die tijd ongetwijfeld de belangrijkste cultuurbemiddelaar tussen Nederland en Scandinavië. Ze was onder meer lector Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteiten van Uppsala en Stockholm, vertaler en literatuurcriticus. Kortom: Muusses, duidelijk aanwezig op invloedrijke posities in het literaire veld van Nederland en Zweden, gold bij uitstek als de expert die de Zweedse

*Ik dank dr. Petra Broomans, universitair hoofddocent Europese talen en culturen aan de Rijksuniversiteit Groningen, voor haar adviezen en vertalingen.

¹ Zie bijvoorbeeld Kees Fens, 'De schijngestalten van de maan'. In: *Literatuur* 19 (2002), p. 355-360.

Academie met kennis van zaken informatie over het werk van Vestdijk kon geven.² Toch was Martha Muusses geen gelukkige keuze. Zonder haar rapport te kennen, kan verondersteld worden dat haar mening over Vestdijk niet onverdeeld gunstig zal zijn geweest. De grootste Nederlandse schrijver was voor Muusses zonder enige twijfel degene met wie ze al sinds 1918 correspondeerde en die in 1950 eveneens was voorgedragen voor de Nobelprijs voor Literatuur: Henriëtte Roland Holst. In 1937 publiceerde Muusses de eerste Zweedse vertalingen van haar poëzie. In haar anthologie van vertaalde Nederlandse poëzie *Landvinning* (1944) is Roland Holst met elf gedichten vertegenwoordigd terwijl Vestdijk geheel ontbreekt. Ook in Muusses' literatuurgeschiedenis *Holländsk litteraturhistoria* (1947) zijn de verhoudingen helder: voor Henriëtte Roland Holst zijn zes bladzijden gereserveerd, voor Vestdijk twee.³ Ik vermoed dat het eerste advies dat het Nobelcomité over Vestdijk kreeg zijn kandidatuur eerder verzwakt dan versterkt zal hebben.

Na 1950 is Vestdijk vele jaren de enige Nederlandse genomineerde geweest. In de afwijzingen van het Nobelcomité waren soms bemoedigende woorden te lezen, zoals in 1964: 'De commissie is niet bereid om dit jaar te pleiten voor een kandidatuur, maar heeft bij het voortgezet onderzoek genoeg redenen gevonden voor een nadere overweging.'⁴ Dergelijke opbeurende passages zullen nieuwe voordrachten hebben gestimuleerd. Ook de afweging van het Nobelcomité met betrekking tot de wederom niet bekroonde nominatie van Vestdijk in 1965 eindigt in een hoopvolle toonzetting: 'Vestdijks werk wordt nu inmiddels met groeiende interesse vertaald en het comité hoopt gelegenheid te krijgen tot vervolgonderzoek van het voorstel, dat ongetwijfeld zal terugkeren.'⁵ En inderdaad: in 1966 wordt Vestdijk opnieuw voorgedragen, maar de shortlist wordt weer niet gehaald. In 1967 is Vestdijk wellicht meer dan ooit een serieuze kandidaat voor de Nobelprijs. Dat althans zou men kunnen afleiden uit het verzoek van het comité aan een externe specialist een nieuw rapport te schrijven over het inmiddels immens in omvang toegenomen oeuvre van Vestdijk.

En ook nu is de deskundige een haast vanzelfsprekende keuze: drs. Amy van Marken, in die periode 'dé culturele trait d'union'⁶ tussen Scandinavië en Nederland. Alleen al het gegeven dat zij in 1956 benoemd werd tot lector Scandinavische talen aan de Rijksuniversiteit Groningen zonder gepromoveerd te zijn, is een indicatie voor haar grote reputatie.⁷ Van Marken, de eerste wetenschappelijke scandinavist in Nederland, had al vroeg in haar carrière een groot netwerk in Nederland en Scandinavië. Na de Tweede Wereldoorlog was zij met vertalingen uit het Deens, het Noors en het Zweeds van fictie en non-fictie, met lezingen, publicaties en talrijke institutionele activiteiten prominent aanwezig in het

² 'Martha Muusses' autoriteit in Zweden ten aanzien van de Nederlandse letterkunde was onbetwist', aldus Amy van Marken in het Levensbericht van Martha Muusses (1894-1981) in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1983, p. 96.

³ De informatie over Martha Muusses is ontleend aan een e-mail van 21 juli 2020 aan de auteur van Petra Broomans en aan Petra Broomans, 'A Cultural Transfer History – Possibilities and Prerequisites. The Case of Henriëtte Roland Holst, Martha Muusses and Hagar Olsson'. In: Margaretha Fahlgren & Anna Williams, *The Dynamics and Contexts of Cultural Transfers*. Uppsala 2017, p. 79-99.

⁴ Geciteerd in Ralf Grüttemeier, 'Nederland en de Nobelprijs voor literatuur 1901-1965'. In: *Nederlandse Letterkunde* 21 (2016), p. 178.

⁵ Edith Hazelzet, 'Simon Vestdijk en de Nobelprijs; wat we nog niet wisten over de nominaties van de Doornse schrijver'. In: *Vestdijkkroniek* 127 (2016), p. 12.

⁶ Diederik Grit in het Levensbericht van Amy van Marken in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1996, p. 94.

⁷ Amy van Marken promoveerde in 1970 op de studie *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk*. In 1976 werd ze op vierenzestigjarige leeftijd hoogleraar in de Scandinavische taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen.

cultuurbemiddelende circuit. Vanwege haar centrale positie in het Scandinavische netwerk werd haar drie keer door de Zweedse Academie gevraagd een adviserend rapport te schrijven: in 1979 over de Nobelprijsgenomineerde Louis Paul Boon, in 1972 over de actuele stand van zaken in de Nederlandstalige literatuur en dus in 1967 over het werk van Vestdijk.⁸

En daar schrok ze van, van die opdracht, vooral vanwege de omvang van Vestdijks oeuvre en de beperkte tijd van vier maanden waarin ze het rapport moest schrijven.⁹ ‘Met de handen in het haar’, zo zegt ze vijftien jaar later, legde ze dat probleem voor aan een goede bekende van haar: Garnt Stuiveling, hoogleraar Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam: ‘’Nu is me gevraagd een geheim rapport te schrijven over Simon Vestdijk. Vestdijk notabene, die zo onstichtelijk veel heeft geschreven!’’ Maar Stuiveling vond dat ik die opdracht beslist niet mocht laten gaan, omdat er nu dan eindelijk een kans was dat die man de Nobelprijs voor de Literatuur zou krijgen. Hij heeft me toen ook geholpen.’¹⁰ In een brief uit 1983 aan Hans Visser geeft Van Marken aan waar die hulp uit bestond. Stuiveling gaf haar een kort overzicht van Vestdijks lyriek, ‘waarvan ik het een en ander in mijn rapport verwerkte’.¹¹ Wellicht overdreef Stuiveling om Van Marken over de streep te trekken als hij stelt dat haar advies een zwaarwegende factor is in de toekenning van de Nobelprijs. Verder valt uit haar woorden op te maken dat Stuivelings steun beperkt was. En wat ‘het een en ander’ inhield, laat het rapport zien: de paragraaf over Vestdijks poëzie is extreem kort, kent geen nuance, toont geen ontwikkeling en bevat een raadselachtige metafoor ter karakterisering van de ‘lyrische’ gedichten. Ik kom hier nog op terug. Het is overigens goed te begrijpen dat Van Marken verlegen was met de opdracht, die als gezegd ook nog eens in korte tijd afgerond moest worden. Het wás ook een lastige opgave. Vergelijk de bekentenis van Ton Anbeek aan het begin van de paragraaf over Vestdijk in zijn literatuurgeschiedenis: ‘Nergens ervaart de geschiedschrijver zijn onmacht zo sterk als wanneer hij iets over het werk van Vestdijk wil zeggen. Hele stukken van dat gigantische oeuvre moet hij plaatsgedwongen buiten beschouwing laten (de poëzie, het essay), terwijl hij van de tweeënvijftig romans maar enkele kan bespreken als hij van zijn boek geen gedrocht wil maken.’¹² Ik wijs er bovendien op dat de biografie en de publicatielijst van Van Marken laten zien dat het accent van haar bemiddelende activiteiten vóór 1967 beslist lag in het introduceren van de Scandinavische letterkunde en cultuur in Nederland. De expertise van Van Marken betrof toen zeker niet primair de Nederlandse literatuur.¹³

Wanneer ik nu het rapport aan een nadere globale beschouwing onderwerp, kan om te beginnen geconstateerd worden dat de hulp van Stuiveling, die ook hoogleraar taalbeheersing was, inderdaad gering moet zijn geweest. Het lijkt me ondenkbaar dat hij bijvoorbeeld de feitelijke onjuistheden en het gebrekkig gestructureerd betoog niet gecorrigeerd zou hebben. De geleerde Zweedse lezers zullen de fouten, terminologische missers, incorrecte of

⁸ De informatie over Amy van Marken is ontleend aan Petra Broomans en Janke Klok, *‘Mijn vak werd mijn leven’*. Amy van Marken (1912-1995). Groningen 2010.

⁹ Brief van 1 maart 1983 aan Hans Visser. In: Hans Visser, *Brieven rond de Vestdijk-biografie*. Amsterdam 1989, p. 127.

¹⁰ F. Houweling, H. Kerkhof en G. Piebinga, *Achter de schermen. Een interview met prof. dr. Amy van Marken ter gelegenheid van haar afscheid als hoogleraar aan het Scandinavisch Instituut te Groningen*. Groningen 1982, p. 44.

¹¹ Brief van 1 maart 1983 aan Hans Visser. In: Hans Visser, *Brieven rond de Vestdijk-biografie*, p. 127.

¹² Ton Anbeek, *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. Amsterdam 1990, p. 165.

¹³ Een preliminaire opmerking: ik acht het niet uitgesloten dat sommige vreemde formuleringen en zinswendingen toe te schrijven zijn aan de dubbele vertaling van het rapport: van het Zweeds in het Engels, van het Engels in het Nederlands.

on nauwkeurige typering en het ontbreken van literair-historische nuances en ambivalenties niet hebben opgemerkt. Wie van hen zal hebben geweten dat Du Perron geen universitair afgestudeerde is? En wie van hen zal hebben getwijfeld aan Vestdijks imponerende wetenschappelijke eruditie blijkens de twee ‘grote dissertaties’, terwijl noch *De toekomst der religie* noch *Astrologie en wetenschap* – de titels worden niet genoemd – proefschriften zijn. Ook zal voor hen onopgemerkt blijven, om één voorbeeld te geven, dat een literair-historische context ontbreekt die juist de uniciteit van Vestdijks literaire kritieken had kunnen belichten, door de ergocentrische dimensies ervan af te zetten tegen de personalistische kritieken van zijn generatiegenoten Du Perron en Ter Braak. Maar misschien zijn dergelijke onderscheidingen wel te veel gevraagd. Overigens roept de literair-historische introductie van Van Marken het onjuiste want te eenzijdige beeld op van een generatie *dichters*, inclusief wie apert geen dichter was: Ter Braak. Over gedichten gesproken: de korte paragraaf daarover geeft ten onrechte een impressie van een statisch dichterschap, dat gekarakteriseerd wordt met het voor Vestdijks poëzie nogal problematische adjectief ‘lyrisch’. Nogmaals, het doorsnee Zweedse academiëlid zal dit soort onvolkomenheden niet signaleren.

Van een andere categorie zijn de deficiënties die wèl opvallen zonder kennis te hebben van Vestdijks werk. Ik doel dan op formuleringen die zonder enige uitleg of toelichting weinigzeggend zijn, inconsequenties en natuurlijk het aanzienlijk aantal kritische noties, gevat in een incoherent gestructureerd verhaal. Die incoherentie heeft behalve op de nogal uiteenlopende lengte van de tien delen betrekking op het door Van Marken gekozen indelingsprincipe ‘van een leidend motief’. Een aantal paragrafen beantwoordt daar zeker aan, maar voor andere geledingen zijn het genre (poëzie, kritieken, essays) en de stijl het uitgangspunt.¹⁴ Passages die zonder toelichting vragen oproepen, zullen voor iedere lezer makkelijk te vinden zijn. Zo worden Vestdijks *lyrische* gedichten getypeerd met een vreemde metafoer omdat die eerder van toepassing is op epische poëzie: ‘korte verhalen’. In de achtste geleding lezen we dat Vestdijk nooit deel heeft uitgemaakt ‘van een bepaalde literaire coterie’, terwijl hij in de titelloze introductie wordt gepresenteerd als behorend tot een literaire beweging van een nieuwe generatie.

Ik weet niet of er een protocol bestaat voor het subgenre ‘rapporten voor het Nobelcomité’. Het zou kunnen dat een verslag met louter lofprijzingen juist daardoor minder overtuigend en geloofwaardig is. Maar het voorbehoud en de kritiek waarmee Van Marken haar aanprijzing lardeert – aan positieve kwalificaties geen gebrek -, zijn voor een rapport dat een genomineerde moet aanbevelen voor een prijs wel erg royaal aanwezig. Al in de tweede geleding wordt van maar liefst acht romans gesteld dat ze ‘artistiek gezien’ de ‘hoge kwaliteit’ van de eerste vier romans van de Anton Wachterreeks missen. Voor bijna alle historische romans geldt dat de lezer het risico loopt ‘de weg kwijt te raken [...]. Op de een of andere manier raakt men verward in een web van misleiding en een wirwar van mensen.’ De negatieve connotatie van deze constatering wordt onvoldoende geneutraliseerd door de opmerkingen die daarna volgen over regie en techniek. Dat gaat ook op voor de evaluatie van *Een alpenroman*, die eerst ‘nogal breedsprakerig’ wordt gevonden, maar toch ook overtuigt bij verdere lezing. Naar aanleiding van *De toekomst der religie* lijkt het erop dat Van Marken zich identificeert met critici die de vinger hebben gelegd op ‘nogal irritante en spotlustige trekjes’. De eerste alinea over Vestdijks stijl begint met het generaliserende ‘men’ die ‘nogal eens syntactische onvolkomenheden en fouten’ heeft aangetoond. Het vervolg laat zien dat Van Marken ook behoort tot dat cohort. Zij meent dat die tekortkomingen voortkomen uit

¹⁴ Ten overvloede wellicht: het titelloze slot is het tiende deel en is de laatste alinea van de negende geleding.

‘een zekere slordigheid, sommige misschien uit koppigheid’. In het verlengde van die constatering ligt het oordeel dat Vestdijks taalgebruik zich kenmerkt door ‘breedsprakerigheid en wanorde’, ‘op zijn slechtst’, dat wel. De ‘helderheid en vitaliteit’ ervan ‘op zijn best’ is vervolgens niet meer dan een bleek repoussoir. Aangezien het rapport van Van Marken bepaald geen proeve van superieure taalhantering is, mag het navrant heten dat zij dit oordeel geeft. Het slotakkoord zet Vestdijks oeuvre weliswaar welwillend in Europees en mondiaal perspectief, maar de schaduwkanten ervan blijven zelfs hier niet achterwege: Vestdijk herhaalde zichzelf ‘hier en daar’, hij heeft werk ‘van mindere kwaliteit’ geschreven, werk dat ‘geen succes kende’. Nee, Amy van Marken was evenals haar voorgangster Martha Muusses geen groot liefhebber van Vestdijk. Bevestiging daarvan is te vinden in het Zweedse overzicht van de contemporaine Nederlandse literatuur dat zij in 1973 publiceerde. Wat ze daarin over Vestdijk schrijft is weinig en komt erop neer dat hij zeer productief was, maar zich niet vernieuwde.¹⁵ In een terugblik op het rapport uit 1987 blijkt dat haar visie op Vestdijks taal niet veranderd is: ‘Vestdijk heeft grote kwaliteiten, maar er zijn toch ook dingen die mij in zijn werk niet aanstaan. Zijn taalgebruik om maar iets te noemen, vind ik niet zo mooi met al die kronkelige zinnen.’¹⁶ Het is deze uitspraak op grond waarvan Hugo Brandt Corstius het rapport een Judaskus noemde die Vestdijk de Nobelprijs kostte.¹⁷ Als hij het rapport gelezen had, zou hij waarschijnlijk tot dezelfde conclusie zijn gekomen.

Waarom heeft Vestdijk de Nobelprijs voor Literatuur niet gekregen? In de loop van de tijd zijn er verschillende antwoorden op die telkens terugkerende vraag gegeven. Een verklaring is dus gelegen in rapporten als die van Muusses en Van Marken. Maar men zal toch op zijn minst een groot aantal van dit soort teksten in relatie tot winnende en verliezende kandidaten moeten bestuderen om de relevantie van dit argument vast te kunnen stellen. Een andere verklaring is het ontbreken van Zweedse vertalingen, of van goede vertalingen in andere talen. De kwaliteit ervan vond Vestdijk soms zo slecht dat hij er ‘nauwelijks een reclame’ in zag.¹⁸ Bovendien bestond er van het essayistisch en kritisch deel van het oeuvre geen enkele vertaling. Ook de premature promotie in 1965 van de roman *Juffrouw Lot* met de woorden ‘Nieuwe roman van de Nederlandse Nobelprijswinnaar 1964’ op een buikbandje, schijnt contraproductief te hebben gewerkt.¹⁹ Alfred Nobel bepaalde in zijn testament dat de door hem ingestelde literaire prijs diende te gaan naar wie ‘het meest opmerkelijke werk met een idealistische trend’ heeft geschreven. Wanneer het tweede criterium in al zijn subjectiviteit gerelateerd wordt aan Vestdijk, kan men tot de conclusie komen dat die connectie in het nadeel van hem uitvalt. Als ‘idealistisch’ een interpretatie krijgt in de richting van sociale bewogenheid of maatschappelijk engagement of het afficheren van humanistische waarden, wat gelet op veel winnaars terecht is, dan heeft Vestdijk niet het meest ideale profiel. Sociale rechtvaardigheid en bestrijding van onrecht, dat waren geen onderwerpen voor hem, aldus Vestdijk en zijn biograaf Wim Hazeu.²⁰ Verrassend is het antwoord dat Maarten Asscher gaf op de vraag waarom Vestdijk telkens voor de Nobelprijs werd overgeslagen. Door jaar in jaar

¹⁵ Amy van Marken, *Det aktuelle läget i den nederländskspråkiga litteraturen*. Groningen 1973, p. 5.

¹⁶ Amy van Marken in gesprek met Fred Lammers. In: *Trouw*, 28 september 1987. Geciteerd in Hans Visser, *Simon Vestdijk, een schrijversleven*. Utrecht 1987, p. 663-664.

¹⁷ Hugo Brandt Corstius, ‘Een heerlijk jaar, vol zinnen’. In: *NRC-Handelsblad*, 19 augustus 1995.

¹⁸ Wim Hazeu, *Vestdijk, een biografie*. Amsterdam 2005, p. 658.

¹⁹ Idem, p. 659.

²⁰ Idem, p. 286-287.

uit met dezelfde naam te komen en alleen die ene naam, Vestdijk, zal de Zweedse Academie allengs de indruk hebben gekregen dat Nederland literair gesproken stilstaand water is, te onaantrekkelijk om daaruit een winnaar te vissen. Veel overtuigender zou het zijn 'om vanuit Nederland een gevarieerde veelheid aan voordrachten te ontvangen, alle even grondig beargumenteerd en kan het zijn van kansrijke lobby's voorzien, waaruit op zijn minst de conclusie gerechtvaardigd is dat de Nederlandse literatuur een sterke, veelzijdige en levendige wereld is'.²¹ Een laatste antwoord heeft betrekking op de personen en instituties die gerechtigd zijn kandidaten voor te dragen. Die personen zijn laureaten in de categorie 'Literatuur' en hoogleraren letterkunde en taalkunde. Nederlandse nominatiegerechtigde instanties zijn onder meer de PEN-club, de voormalige Vereniging van Letterkundigen en de Afdeling Letterkunde van de KNAW. Uit de analyse van nominatiepatronen die Ralf Grüttemeier verrichtte, blijkt dat voordrachten van zusterinstellingen van de Zweedse Academie het meeste gewicht in de schaal leggen.²² En hier heeft Nederland kansen laten liggen: pas laat, in 1964, draagt de KNAW met Vestdijk voor het eerst een literaire schrijver voor.²³ En zo zijn de mogelijke redenen voor Vestdijks afwijzing talrijk, terwijl na 1950 de reactie eensluidend zal zijn geweest: weer niet!

Uit: *Vestdijkkroniek* 137 (2021). Herdenkingsnummer 50ste sterfdag van Simon Vestdijk.

²¹ Maarten Asscher, "'Nederland moet de Nobelprijs voor literatuur 2004 winnen". Een misverstand van nationale propties'. In: *De Gids* 167 (2004), 5/6, p. 347.

²² Ralf Grüttemeier, 'Nederland en de Nobelprijs voor literatuur 1901-1965'. In: *Nederlandse Letterkunde* 21 (2016), p. 159-184.

²³ De eerste nominatie, in 1939, van een Nederlandse auteur door de KNAW was geen literaire schrijver: Johan Huizinga.